
19.- O franquismo: características e institucionalización

O resultado da Guerra Civil (1936-39) foi a consolidación do réxime ditatorial que os sublevados contra a República democrática comezaran a construír na denominada "*España nacional*" dende outubro do 36. Nos seus case 40 anos de existencia, o franquismo mantívose, con escasos cambios, como unha férrea ditadura militar, moi conservadora, baseada na represión feroz dos seus opositores e a eliminación dos dereitos e liberdades dos españois.

A vitoria dos militares sublevados na Guerra Civil significou a liquidación da experiencia democrática republicana e a instauración dun réxime ditatorial baseado nos chamados ideais do 18 de xullo:

- Un estado forte e centralizado que garantise a unidade de España e unha orde social e moral baseada na doutrina da igrexa e no ideario fascista da Falanxe (nacional-sindicalismo e corporativismo): familia tradicional (submisión da muller), catolicismo, propiedade privada, centralismo e orde.

- A concentración do poder en mans do xeneral Franco: o Caudillo reuniu na súa persoa a xefatura do Estado, do Goberno, das Forzas Armadas, do partido único e o poder lexislativo. Empregou un poder absoluto e represor, suprimindo os dereitos e liberdades e exaltando a figura do líder ao estilo fascista (o *caudillo*). Concentrou nas súas mans un poder ilimitado do que segundo él só respondería "*ante Deus e ante a Historia*".

- A defensa da proclamada verdadeira tradición española, asociada ao mitificado esplendor da España imperial dos séculos XVI e XVII, contra a influencia estranxeira do liberalismo, a masonería, o socialismo e o comunismo.

Basicamente tratouse dunha ditadura militar, moi conservadora e católica (*nacional-catolicismo*) que mantivo sempre un carácter represivo e contou cunha forte oposición, pero que gozou tamén dun notable apoio social. O exército, a igrexa eforon as columnas vertebrais do réxime. Compartían o poder con outras familias políticas do réxime: os falanxistas, os monárquicos, os católicos e os tecnócratas do Opus Dei.

Impulsou un ríxido control social e ideolóxico a través da educación e a censura de prensa, cine e cultura. Tamén utilizou os medios de comunicación para exaltar a figura do caudillo e convencer aos españois dos logros e beneficios do réxime. A Fronte de Xuventudes e a Sección Feminina axudaban a adoutrinar a poboación.

O franquismo caracterizouse por unha extraordinaria capacidade de adaptación tanto ao contexto internacional como aos cambios socioeconómicos experimentados polo país durante este longo período. A ditadura para lexitimarse foi construíndo un contexto constitucional, a base dunhas leis fundamentais que responderon as necesidades políticas de cada momento e que definiron o réxime como unha *democracia orgánica* fronte á democracia parlamentaria:

- *Foro de traballo* (1938): Regulamentaba o mundo laboral, complementado pola lei de Unión Sindical de 1940.

-
- *Lei de Cortes* (1942): Creaba as novas Cortes orgánicas con función deliberante e consultiva.
  - *Foro dos Españóis* (1945): Táboa de dereitos e deberes a modo de Carta Outorgada.
  - *Lei de Referendo* (1945): Daba participación á opinión pública para sancionar as leis que decidía o xefe de Estado.
  - *Lei de Sucesión* (1947): España quedaba definida como un reino; Franco era ratificado como xefe do Estado.
  - *Lei de principios do movemento* (1958): Establecía os principios inmutables e permanentes do réxime: unidade de España, condición de reino Católico, e unidades naturais na vida social: familia, municipio e sindicato.
  - *Lei orgánica do Estado* (1967): Compendio definitivo da democracia orgánica, síntese e actualización dos anteriores.

Unicamente a morte co ditador, en Novembro do 1975, abriría o camiño cara a democracia.

20.- O franquismo: as forzas de oposición ao Réxime

Tras á Guerra Civil e a chegada de Franco ao poder, foron moitos os que se mostraron contrarios ao réxime, e dalgunha maneira ou outra, fixéronse ver durante esta longa etapa do franquismo. Por unha parte, os exiliados, obrigados a abandonar o país como consecuencia da súa derrota e co fin de escapar do represivo sistema. Por outra, tamén atopamos os maquis, guerrilleiros pertencentes a grupos ou partidos antifranquistas trasladados ao monte dende onde emprenderon a loita, co fin de derrocar o sistema dacordo coa súa ideoloxía republicana. Un intento disto foi o caso da invasión anarquista de val de Arán, en 1944, que buscaba a intervención dos aliados contra a España franquista, fallida estrepitosamente. Os guerrilleiros, comunistas e anarquistas principalmente realizaban sabotaxes, golpes de man e mantiveron enfrontamentos violentos coa garda civil, os falanxistas e o exército. Refuxiados nas áreas montañosas tiveron unha intensa actividade en Asturias, León, Sistema Ibérico, Andalucía e Galicia.

Nos anos 50 descendeu a actividade da guerrilla pola represión e as consignas de abandono da loita armada para concentrar a actividade na oposición política. Os partidos no exilio asumiron a imposibilidade de derrubar a Franco pola forza e crearon redes de actuación interna buscando infiltrarse en ámbitos universitarios, sindicais e laborais.

A partir dos anos 50 o movemento estudiantil foi un dos ámbitos máis activos das protestas. Isto podía verse en ámbitos como as universidades, a partir de 1956, onde as protestas baseábanse principalmente en conseguir un sindicato de estudantes que substituíse ao oficial (SEU), ao que o Goberno sempre contestou cunha negativa, deixándoo claro mediante suspensión de clases, expedientes, peche de universidades, etc.

Xa nos anos 60, ao tempo que se liberalizaba e melloraba a situación económica, intensificábase aínda máis a oposición, que reclamaba un réxime democrático. A pesar do estricto control algunhas folgas convertéronse na forma máis efectiva de protesta, mesturando obxectivos políticos e económicos (obter dereitos como a redución da xornada, mellora de salarios...). Disto nacen as Comisións Obreiras en 1962, clandestinamente, onde os seus líderes pretendían chegar aos obreiros con facilidade grazas a estrutura do sindicato vertical. Aínda así, os conflitos non tardaron en producirse en lugares como Asturias o Cataluña, sendo os líderes fortemente reprimidos. A súa vez isto fixo que a afiliación sindical e a militancia clandestina contra o réxime aumentase.

Os partidos políticos organizaronse no exilio e no interior do país, donde actuaron clandestinamente. Podemos destacar o PCE, que mantivo unha forte oposición tanto a nivel externo como no interior na clandestinidade e o PSOE. En 1962, durante o IV Congreso do Movemento Europeo reunido en Múnic, celebrouse unha reunión de destacados membros da oposición do interior e do exilio que reivindicaron un réxime democrático para España. A prensa do réxime denominará a esta reunión o Contubernio de Múnic, calificando estas demandas como unha inxerencia nos asuntos internos de España. O goberno castigou con dureza aos participantes do interior que foron metidos no cárcere ou desterrados, con gran escándalo da prensa europea.

Incluso parte da Igrexa, comenzou a mostrar a súa oposición ao réxime tras os cambios do Concilio do Vaticano II, facendo así un documento firmado por 339 sacerdotes denunciando malos tratos e falta de liberdades.

No País Vasco, ás manifestacións político-laborais uniuse a actividade terrorista. En 1959 fundouse ETA, forma radicalizada do nacionalismo vasco, que cometerá o seu primeiro asasinato en 1968. As súas accións terroristas pasaron do País Vasco ao ámbito estatal, onde levou a cabo atentados sangrentos.

A resposta da ditadura ante a oposición oscilou entre a represión e certa apertura política. Nun intento de mellorar a imaxe española de cara a opinión pública suprimíronse os tribunais militares e creouse o Tribunal de Orde Pública (TOP) en 1963, encargado de xulgar delitos político e contrarios ao réxime. Sin embargo ante o terrorismo pasáronse á xurisdicción militar estes delitos e fíxose habitual o estado de excepción. En 1970 o *Proceso de Burgos* dictará 9 penas de morte que suscitarán fortes protestas internacionais

A oposición antifranquista foi en aumento nos anos 70 en todos os sectores: a crise económica e a crecente debilidade política motivará protestas de obreiros e universitarios; aumentará a tensión da e certos sectores da Igrexa coas autoridades, especialmente polo chamado caso Añoveros, debido á defensa do eusquera que fixo este bispo de Bilbao; no exército un grupo de oficiais xoves formará clandestinamente a UMD (Unión Militar Democrática); e tamén incrementárase a actividade terrorista (tanto da ETA – atentado contra Carrero Blanco - como de grupos vinculados ó extremismo de esquerdas) o que provocou un incremento paralelo da represión do réxime.

Ademáis ante o esgotamento do réxime incrementárase a actividade dos partidos políticos no exilio. Estes partidos no exilio e as organizacións antifranquistas buscarán establecer un fronte común contra a ditadura: en torno ó partido comunista formárase a Xunta Democrática (1974); logo impulsada polo PSOE formárase a Plataforma de Convergencia Democrática e da unión de ambas organizacións xurdirá a chamada Plataxunta.

21.- O franquismo: política económica

A economía española durante a época do franquismo pódese dividir en dúas etapas. A primeira etapa é a da autarquía caracterizada por unha busca de autosuficiencia económica, propia do ideario fascista, e un obrigado illamento internacional que comeza no momento en que os militares sublevados gañan a Guerra civil. A segunda etapa parte do ano 1959 cando se aproba o Plan de Estabilización Nacional e España abre a súa economía ao exterior e comezan a chegar os investimentos estranxeiros atraídos pola man de obra abundante e barata.

O período de autarquía tiña como obxectivo lograr a autosuficiencia económica para non depender economicamente do exterior, impulsando a produción interior e dificultando as importacións mediante a imposición de elevados aranceis. Na agricultura descendeu a produción debido a escaseza de abonos e á baixa produtividade o que se traduciu en problemas no abastecemento de alimentos e nun aumento dos prezos. As capas sociais máis pobres sufriron a inflación e os baixos salarios e a miúdo tiveron que recorrer a unha economía de subsistencia e troco. O atraso económico que favoreceu a aparición da fame e o aumento da miseria e pobreza extrema. Ante a escaseza de alimentos e o aumento dos seus prezos o goberno viuse obrigado ao establecemento de cartillas de racionamento e interveu a produción agrícola a través do Servizo Nacional do Trigo que obrigaba aos agricultores a entregar a maior parte das colleitas a un prezo regulado. Os labregos procuraban evadir estas obrigas por diversos medios (ocultando as colleitas) e as multas e requisas resultaron ineficaces. O desabastecemento propiciou o mercado negro, ou estraperlo, paralelo ao oficial no que se podían atopar abundantes produtos a prezos moi elevados. Esta práctica favoreceu a usura, o amiguismo e o enriquecemento do contorno do réxime.

Para lograr incrementar a produción agraria tomáronse medidas como a explotación de novas terras coa creación do Instituto Nacional de Colonización que, entre os anos 1945 e 1970, construíu máis de 300 novos núcleos de colonización. Na década de 1950 iniciáronse plans integrais co desenvolvemento de regadíos, a construción de vivendas e a extensión da rede eléctrica destacando o plan Badaxoz. Tamén en 1952 aprobouse a Lei de Concentración Parcelaria para evitar o minifundismo e facer máis rendibles estas explotacións. A pesar da propaganda oficial que se fixo destas medidas, estas tiveron resultados moi escasos.

No ámbito industrial seguiu a política intervencionista coa creación do Instituto Nacional de Industria (1941) para o control da produción dos sectores industriais básicos cuxo maior inversor e promotor era o Estado. Aínda evitando o contacto económico co exterior a dependencia tecnolóxica e enerxética do estranxeiro provocou que non se cumprisen os obxectivos marcados.

No transporte destacou a nacionalización da rede de ferrocarrís de vía ancha e a creación en 1941 de RENFE. As transaccións comerciais estaban fortemente intervidas polo Estado e o comercio exterior organizábase a través dun sistema de licencias e acordos bilaterais mentres que o comercio interior estaba regulamentado pola Comisaría de Abastecementos e Transportes desde 1939.

A partir dos anos cincuenta iniciouse a recuperación económica que se produciu grazas a dous factores; o primeiro foron as boas colleitas dos primeiros anos da década que permitiron recuperar taxas de produción anteriores á guerra e ter

---

---

excedentes agrícolas e o segundo foi a importante cantidade de divisas, materias primas, fontes de enerxías e bens de equipo proporcionada polos acordos con EEUU. Ademais, a poboación española experimentou nos anos 50 un crecemento demográfico importante que permitiu dispoñer de man de obra abundante.

En 1959 aprobouse o plan de Estabilización que foi un programa de reformas realizado por un equipo de ministros e de altos cargos técnicos (a maioría vinculados ao Opus Dei) e contou co apoio do Fondo Monetario Internacional. O seu obxectivo era establecer un modelo baseado na liberdade económica máis acorde coa economía capitalista occidental. Esta economía baseábase na flexibilidade de prezos e salarios, determinados polo mercado e non polo Estado, unha política monetaria que obrigaba a establecer a paridade da peseta respecto das divisas internacionais e a liberalización dos intercambios comerciais. No sector público, o Goberno comprometíase axustar os gastos aos ingresos, reducir a inflación e mellorar o rendemento do sistema fiscal. O éxito máis destacable do Plan de Estabilización foi sentar as bases para iniciar o forte crecemento da década dos anos 60 e 70, así como o abandono definitivo do modelo autárquico.

Coa nova política de estabilización púxose en práctica unha planificación económica, dirixida por López Rodó. Entre 1964 e 1975 puxéronse en marcha tres plans de desenvolvemento cun marcado carácter industrial. Tratouse ademais de favorecer ás rexións menos industrializadas do país a través da creación dos polos de promoción e desenvolvemento e outras iniciativas.

Entre 1960 e 1975 producírase un crecemento espectacular da riqueza e produción nacional. O crecemento económico español produciuse no contexto do crecemento xeralizado da economía europea e mundial tras a segunda guerra mundial. Os tres pilares básicos do crecemento da economía neste período foron o investimento de capitais extranxeiros en industrias que se instalan en España aproveitando un entorno favorable de baixos salarios, escasa conflictividade e facilidades estatais á inversión, as remesas enviadas polos emigrantes españoles en Europa e os ingresos do turismo internacional que comenza a chegar masivamente a España en busca de sol e praia. O crecemento urbano e o turismo fomentarán tamén o auxe da construción. España converteuse nun país industrializado, abandonando a súa base agraria e mecanizando a agricultura.

Cabe destacar que durante este segundo período aínda que se produciu un desenvolvemento económico en España, o mercado interior non foi capaz de absorber a man de obra excedente polo que nesta década se produciu un gran incremento da emigración tanto do rural ás cidades como cara ao exterior, especialmente aos países europeos. O crecemento económico non tivo en conta o impacto ambiental nin unha axeitada política urbanística polo que o desenvolvemento do turismo transformou dun xeito notable o litoral mediterráneo.

Todo este desarrollismo finaliza coa crise económica do 73, cando se produce a suba dos prezos do petróleo, que en España se traduce en inflación e conflictividade laboral, deixando un legado de difícil xestión para a etapa política da Transición.

22.- A agonía do franquismo e os inicios da Transición

Tras a prosperidade económica dos anos 60 (freada pola crise de 1973), a sociedade española mudou o que fixo xurdir unha ansia xeral de cambio e de maiores liberdades. Xorden diferenzas nas filas franquistas entre os sectores máis conservadores (“bunker”) e aqueles que estaban a favor dunha pequena apertura (“aperturistas”). Ademais, o estado de saúde do ditador e as crecentes dificultades políticas e económicas anunciaban a fin do réxime.

No ano 1973 prodúcese unha crise enerxética mundial (subida dos prezos do petróleo, acordada pola OPEP) que afecta gravemente a economía, deixando ao descuberto os defectos estruturais do desenvolvemento económico dos anos 60 (dependencia tecnolóxica do estranxeiro, elevado endebedamento de empresa pública, necesidade dunha reconversión industrial e de adaptarse ao novo ciclo tecnolóxico). Por outra parte, o deterioro físico de Franco obrigoulle a designar a Carrero Blanco (militar e home da súa máxima confianza, representante do sector “bunker”) como presidente de Goberno e a Arias Navarro como ministro de Gobernación. Pouco tempo despois, Carrero Blanco falece nun atentado de ETA (operación Ogro), afectando emocionalmente a Franco e privando ao réxime da persoa que podería dar continuidade ao Movemento despois do ditador. Carrero foi substituído por Arias Navarro, quen anuncia unha serie de reformas coñecidas como o espírito do 12 de febreiro: maior liberdade de prensa, elección de alcaldes, creación de asociaciónns políticas, reforma da lei sindical, etc.

Nesta etapa incrementáronse as forzas da oposición, tanto no interior de España como no exterior. No interior destacan: o grupo Tácito (serie de políticos e intelectuais que pretenderon unha transformación do réxime a posicións máis democráticas desde dentro do sistema), o aumento das críticas e o distanciamento por parte da Igrexa (salienta o caso do bispo de Bilbao que defenderá o uso do euskera nas igrexas), a Unión Militar Democrática (un sector do exército que defendía que a institución militar non debía ser un obstáculo para a democracia), as numerosas folgas e protestas de obreiros, universitarios e entidades veciñais e os atentados terroristas levados a cabo por organizacións como ETA, FRAP (5 membros destes dous grupos foron os últimos en pagar os seus crímenes coa súa vida, a pesar das diversas peticións de clemencia) e GRAPO.

No exterior, distintos partidos e organizacións antifranquistas iniciaron un proceso de unidade para restablecer a democracia; en Francia: no ano 1974, créase a Xunta Democrática por iniciativa de Santiago Carrillo (líder do PCE) para liderar a oposición ao franquismo e o PSOE resolve a crise entre os afiliados do interior e os do exilio no Congreso de Suresnes, elixindo a Felipe González como secretario xeral. O PSOE impulsa a Plataforma Democrática para aglutinar aos grupos políticos próximos a súa órbita ideolóxica. Os contactos entre ambos partidos deron lugar á formación da Plataxunta en 1975.

Por outra parte, a colonia africana do Sahara (onde o Goberno fixera unha promesa de realizar un referendo en 1973, xa que a Fronte Prolisaria reclamaba a independencia) é invadida en 1975 por unha marcha organizada polo rey Hassan II de Marrocos (Marcha Verde) coa que pretende invadir o territorio e anexionalo, ocupación que sería detida por petición da ONU. Días despois da retirada da marcha, asinouse en Madrid un acordo entre Marrocos, Mauritania e as Cortes para

---

---

que os dous países se repartiran a colonia do Sahara, sen ter en conta a opinión da poboación.

Finalmente, o ditador falece en novembro de 1975, deixando a presidencia en mans de Arias Navarro e a xefatura de Estado a Juan Carlos de Borbón, quen foi nomeado rei e capitán dos tres exércitos e iniciou os trámites legais para configurar a España como Estado social e democrático de Dereito nun proceso coñecido como transición democrática. En pouco tempo o rei Juan Carlos comenzará este proceso co nomeamentos de Torcuato Fernández Miranda como presidente das cortes e de Adolfo Suárez como presidente do goberno que impulsarán a posta en marcha da Lei para a Reforma Política que suporá o fin definitivo do franquismo e o inicio do proceso para celebrar unhas eleccións democráticas de forma legal (*da lei á lei*) evitando rupturas traumáticas.
